

8. Коваль, Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи : технологічна складова [Текст]: монографія / Л. В. Коваль. – Донецьк: Юго-Восток, 2009. – 375 с.
9. Слостенін, В. А. Педагогіка [Текст]: учеб. пос. / В. А. Слостенін, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – М.: Школа-Пресс, 1997. – 512 с.
10. Енциклопедія освіти [Текст] / ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
11. Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник [Текст] / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Оршанський Л. В.
Дата надходження рукопису 15.05.2017*

Марко Марина Михайлівна, аспірант, кафедра методики трудового і професійного навчання та декоративно-ужиткового мистецтва, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, 82100
E-mail: m.marko1202@gmail.com

УДК 372.882/378.2/378.147/37.02
DOI: 10.15587/2519-4984.2017.107980

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ НАВИЧОК ВІДТВОРЕННЯ СВІТОГЛЯДУ І ОБРАЗУ ПИСЬМЕННИКА ПРИ ВИВЧЕННІ ЙОГО БІОГРАФІЇ

© Г. О. Островська

У дослідженні розкривається логіка формування у студентів-філологів навичок відтворення світогляду письменника та його образу. Цей етап підготовки до вивчення біографії письменника передбачає моделювання ними образу письменника як людини, митця, патріота, громадянина, трудівника (зовнішній і внутрішній портрет). Тому студенти набували практичних навичок роботи з портретом, біографією, з виявлення світоглядних цінностей письменника та його епохи, поєднання їх з програмовим твором та включення у структуру уроку

Ключові слова: підготовка студентів, навички, біографія письменника, цінності, світогляд, образ, портрет, аксіосфера

1. Вступ

Біографія письменника – це опис його життя, який вміщує в себе відомості про особистість – її світогляд, прагнення, пошуки (внутрішня біографія) та події особистого, творчого, громадянського, суспільного життя (зовнішня біографія). Педагог у розкритті біографії нерідко розглядає його портрет відокремлено від внутрішнього світу цієї людини, що не зовсім відповідає уявленню про особистість та її цілісний образ. Учителю має володіти необхідними знаннями, щоб показати письменника, як особистість історичну, соціокультурну, мовну, вміти відтворити образ письменника та розкрити його світогляд.

2. Літературний огляд

У науці співіснують два рівноцінних напрями досліджень біографії письменника – особистісний і подійний. Кожен з них має значення на уроці літератури: подійна біографія реалізує культурологічну та літературознавчу складові заняття, особистість письменника цінна світоглядними цінностями, що знаходять відображення у його творах. У зарубіжній та вітчизняній методиці вивчення літератури різних періодів багато науковців різноаспектно досліджували це питання на рівні шкільного вивчення життєпису письменника. М. Рибнікова однією з перших методистів висловила ідею, що «особистість поета – це той єди-

ний центр, навколо якого можна щільно об'єднати усе ним створене» [1], тому важливо враховувати, що її формує і як відображається у творах письменника. У рекомендаціях учителю літератури науковці-методисти наступних років наголошують на важливості пошуку витоків поглядів митця [2], роботи з портретом, автобіографією [3], проте не дають покрокової підказки створення цілісного образу письменника. Вперше у вітчизняній методиці викладання світової літератури піднімає питання важливості системного підходу до підготовки учителя з досліджуваної проблеми Л. Мірошніченко [4]. Вона зупиняється на окремих складових, що вибудовують образ письменника (портрет, світогляд, діяльність, автобіографія), наводить їх приклади та зразки уроків. Проте практичний шлях формування у майбутніх учителів літератури навичок самостійного відтворення світогляду письменника досі вважаємо не описаним.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – окреслити один з етапів формування у майбутніх педагогів готовності вивчати з учнями біографію письменника – відтворення світогляду письменника та його образу.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1) визначити базові теоретичні поняття, які мають засвоїти студенти;

2) розкрити апробовану покрокову логіку формування необхідної навички.

4. Образотворчий етап підготовки студентів до вивчення біографії письменника

Образотворчий етап підготовки студентів до вивчення біографії письменника – це моделювання ними образу письменника як людини, митця, патріота, громадянина, трудівника. Відтворення внутрішнього світу людини – непросте завдання, особливо представника іншого часу та культурного простору. Тому методологічною основою підготовки студентів з досліджуваної проблеми став аналіз життя письменника як трьохкомпонентної ціннісно-сміслової діяльності на основі:

– соціологічної тріади життєвого світу – особистість, суспільство, культура (Д. Хабермас);

– трьох складових факту життя – намір, світогляд, вчинок (Сенека, Прокл);

– трьохмірної моделі особистості як нерозривної цілості фізичного, психологічного та духовного (В. Франкл).

Готовність майбутніх педагогів до певного виду діяльності формується у їх свідомості відповідно до логіки цієї діяльності як внутрішнє особистісне

вмотивоване ставлення до ролі і функцій цілісної системи професійної підготовки [5]. Готовність до виконання професійних завдань вимагає пізнавальних, вольових та емоційних якостей, тому важлива увага приділялась особистісно-орієнтованому підходу у навчанні студентів [6]. Навичка відтворення світогляду письменника та його образу – складова компетентності учителя літератури, тому передбачає когнітивний, практиологічний та аксіологічний компоненти його підготовки [7]. Аксіологічна підготовка не тільки виконує мотиваційно-ціннісну роль, а й пов'язує в єдину систему знання та уміння студентів [8].

Формування навичок відтворення світогляду письменника та його образу в експериментальних групах забезпечила теоретична підготовка – лекційне заняття та консультування, під час яких **студенти засвоїли основні знання про портрет та його види, світогляд, цінності, аксіосферу людини.**

Наведемо окремі теоретичні положення:

– Світогляд людини зумовлений епохою, походженням, освітою, життєвим досвідом, системою філософських, релігійних, естетичних та інших орієнтирів особистості, способом та умовами життя, його зв'язком з історією свого народу (рис. 1).

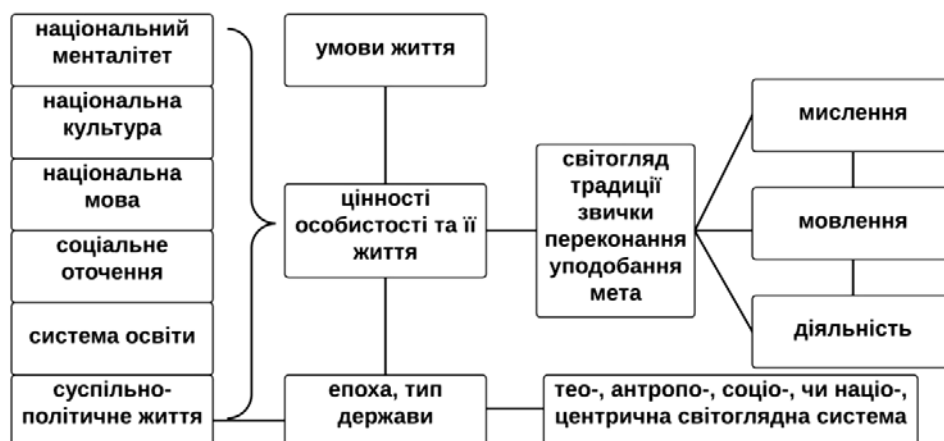

Рис. 1. Цінності особистості в системі соціокультурних зв'язків

– Цінностями людини можуть виступати як конкретні явища, так і бажані, які набули особистісного смислу і при певних умовах стали орієнтиром у житті (на їх переосмислення впливає досвід взаємодії та спілкування, суспільна думка, національна культура) [9]. Цінності бувають матеріальні та духовні; загальнолюдські, національні, суспільні, особистісні. Аксіосфера особистості – це система цінностей її життя. Видатних діячів вирізняє їх спрямованість на загальнолюдські цінності.

– Відповідно до конкретно-історичних умов світогляд (егоїстичний, гуманістичний, антигуманний, шовіністичний, космополітичний) функціонує на індивідуальному (характер, воля, уявлення про сенс свого існування, віра, прийняття / заперечення життя та його самооцінка) та соціальному рівнях (товариськість, відповідальність, дружба, служба, професія тощо).

– Світогляд – внутрішнє «ядро» особистості, сукупність її поглядів і переконань, знань та ціннос-

тей, сприйняття світу і людей, життєвих принципів та своєї діяльності; це розуміння суспільства і себе в ньому, свого призначення. Він об'єктивується у мові [10] (у самооцінці, висловлюваннях, певним чином «закодований» у творах, авторських сповідях, листах, сентенціях) і вчинках.

– Орієнтиром для педагога у відборі інформації і її застосуванні на рівні вибудовування його особистісного образу виступає передусім авторська самооцінка себе і власного життя, спогади рідних і сучасників письменника, дослідження біографів.

Майбутні вчителі літератури отримали опорні матеріали – схему роботи над портретом, таблицю «Різновиди портретів» з коментарями, таблицю-підказку з домінуючими цінностями епох та їх характеристикою з позиції життєвих цінностей людини, алгоритм виявлення концепції життя письменника та план побудови його образу, зразки роботи над портретом і образом письменника. Наведені приклади містили елементи бесід, виразне читанням уривків з

художніх та епістолярних творів митця, його афоризмів, узагальнення про державну, суспільну, громадську, професійну діяльність письменника, стислі повідомлення за літературознавчими, науково-популярними і науково-художніми матеріалами. У такий спосіб наочно було поєднано особистісний та творчий портрет письменника, формувалось розуміння студентами суспільної складової образу письменника-діяча.

Студенти практично відпрацювали **навички роботи з різними по стилю і виконанню класичними портретами та фотографіями сучасних письменників за запропонованим їм планом**. На думку майбутніх учителів, класичний портрет (Л. Толстого, О. Бальзака, М. Гоголя та ін.) типово відтворює митця у статичній позі, у стриманих тонах та у відповідному до часу та статусу одязі на нейтральному фоні полотна. Вони зробили висновок, що сучасні митці (Д. Роулінг, П. Коельо, А. Ліндгрен та інші) на фото виглядають невимушено, іноді позують, типово присутній смисловий фон (логотип студії, урочиста червона доріжка, природа або кімната), їх руки нерідко «підпирають» підборіддя (поза мислителя) або щось тримають (книгу, ручку), одяг – від вечірньо-помпезного до домашнього.

Набувши знання та навички роботи з живописним портретом, майбутні вчителі відпрацювали **навички побудови світоглядного портрета** – робили узагальнення від фактів і тез до цінностей особистості (власного життя, його мети, мотивів діяльності, віри, переконань, чеснот). Побудова світоглядного портрета митця передбачала увагу студентів експериментальних груп до стилю життя письменника:

відкритість і публічність, широке коло однодумців, участь у зібраннях / відособленість, скромність, нерідко приховування творчості, муки невпевненості та невизнаності. Внутрішній портрет письменника визначався майбутніми педагогами як «спосіб свідомої організації особистістю свого життя, що забезпечує її всебічний розвиток і повноту життєвих проявів в інтересах поступу суспільства і людини» у вимірі «великого часу» [11]. Враховуючи, що моральний вибір особистості – це індивідуальна система її координат, то при оцінці складових світогляду письменника студенти використовували як міру значимі полюси «добра-зла», «свободи-залежності», «відкритості-закритості», «відповідальності-безвідповідальності», «правди-істини». Таким чином опрацьовувався зміст біографій, етичних категорій, відбувалися практична підготовка та їх ціннісний вплив на особистість майбутніх педагогів.

Вибудовування студентами світоглядної моделі образу письменника реалізовувалося у вигляді схеми, колажу, таблиці, переліку, слайдів, буктрейлера тощо. Під час такої роботи були задіяні інформаційні, орієнтаційні та розвивальні уміння студентів, формувався стійкий інтерес до біографії письменника, розвивались навички уважного критичного читання, роботи з потоком інформації (врахування історичних та соціальних взаємовпливів і незаглиблення в них, порівняльний аналіз джерел, асоціативні зв'язки з твором митця) та моделювання, перевірялись знання загальної системи цінностей.

Студентам було запропоновано опрацювати твір Р. Кіплінга «Якщо» для виявлення світоглядних позицій митця. Результат їх роботи представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Світоглядні цінності Р. Кіплінга за твором «Якщо»

Р. Кіплінг: «Тільки тій Людині належить Земля, яка знає, для чого вона живе»	
Програма дій для кожного	Якості справжньої Людини
Бути в житті борцем, бути собою.	віра у життя;
Допомагати іншим стати кращими.	доброта, розважливості;
Долати зло – це творити добро.	цілеспрямованість, чесність, наполегливість;
Приймати життя в усіх його барвах (і темних, і яскравих).	стійкість, воля;
Долати труднощі і знаходити сили піднятися, почати спочатку.	оптимізм, мужність, працьовитість, рішучість;
Пам'ятати про інших, про справедливість.	людяність і простота; честь і совість;
Усе робити на повну силу, по совісті, з радістю до життя.	активність, відповідальність, розуміння свого призначення.

Під час обговорення результатів студенти висловили думку, що без скромності ці якості, виставлені напоказ, стають недоліками (самовпевненість, впертість, безоглядність, простакуватість тощо).

Бесіда з студентами про витоки світогляду особистості закріпила та актуалізувала набуті теоретичні та практичні знання:

– світогляд письменника сформувало життя (соціальне походження, виховання у родині, класична освіта, вимоги професії, суспільні події національного та історикокультурного значення);

– світогляд – це власний внутрішній потенціал та прагнення (віра, переживання, переоцінка цінностей, переконання, самоосвіта та самовдосконалення);

– світогляд формується впродовж життя і на певних типово «болочих» його етапах втрат та піднесення відбувається переоцінка власних переконань та пріоритетів – окремі його складові можуть змінитися на протилежні (віра перерости у зневіру, суспільна байдужість – у громадянську позицію та патріотизм);

– для розуміння твору письменника, його аналізу і розповіді учням **обирається той етап світоглядного становлення митця, що відповідає періоду написання твору**.

Таким чином, студентами було визначено основні орієнтири світогляду письменника (у що вірив, що любив, у чому був переконаний, які суперечності долав, чого прагнув у житті), був опрацьований алго-

ритм роботи «письменник опановував, захоплювався, прагнув, мріяв, любив, виборював, змінив».

Наступний крок підготовки студентів – побудова **моделі світоглядних цінностей митця**. Для цього студенти шукали авторську самооцінку себе і свого життя (філософ, вигнанець, мандрівник...), виявляли домінуючу рису характеру (надзвичайна любов до природи і людей, виснажлива працьовитість, патріотизм, волелюбність, надмірне почуття справедливості тощо). Майбутні вчителі також вибудовували **творчий портрет** письменника за основними рисами його творчості [12] і естетичними принципами у мистецтві цього часу, досліджували його мовний світ [13]. Світоглядний та творчий портрети митця були представлені студентами у формі грона та схем (від імені митця стрілочки спрямовували до складових творчості та їх конкретизації (цитати, жанри, назви творів)).

Засвоївши роботу над портретом, світоглядом та творчістю митця, **студенти вибудовували образ письменника за планом:**

- портрет;
 - слово митця «про себе» (гасло життя, афоризми, цитати з листів, автобіографічних творів);
 - характеристика поглядів на світ, життя, людину, дружбу, кохання, мистецтво (естетичні та етичні погляди), любов митця до життя, батьківщини, несприйняття несправедливості, що зумовили ідейно-художню своєрідність твору, його концепцію;
 - умови формування світогляду та мотиви творчості: стосунки у сім'ї, оточення, вплив та підтримка інших, читацькі та творчі захоплення, особисте життя; прагнення слави, успішності, віра у сили мистецтва, людини;
 - риси характеру (наприклад, загострене почуття соціальної несправедливості, цілеспрямованість, працьовитість, почуття обов'язку);
 - суспільні суперечності, що викарбувалися у долях письменника та його персонажів;
 - загальнолюдський характер образів та творів.
- Внутрішня біографія письменника дозволяє учням краще зрозуміти програмний твір, проте у різних джерелах автори по-різному представляють образ письменника. Тому заключний етап спеціальної методичної підготовки учителя літератури – це прикладне застосування набутих знань та умінь, вміння пов'язати образ митця з програмовим твором та метою уроку літератури:
- реалізм заперечуватиме заглиблення у портрет-карикатуру,
 - автора історичного роману доцільно розкрити достовірно точно у рамках документальності;
 - автора оповідей про дітей краще розкрити з позиції його дитинства та духу бешкетства – підбрати саме такі факти і портрети;
 - великі романтики у душі породжували романтичні історії і вимагають акцентів на цій площині особистості тощо.

Пошук зв'язку мети уроку, світогляду митця і програмового твору не викликав труднощів – студенти вже вміли проводити автобіографічні паралелі та визначати ціннісні орієнтири у темі уроку, житті та творі письменника.

Тому практично відпрацьовувались навички включення біографії митця в аксіосферу уроку [14].

5. Результати дослідження

Під час впровадження авторської технології формування у студентів-філологів навичок відтворення світогляду письменника та його образу були досягнуті такі результати:

- майбутні вчителі літератури навчилися самостійно вибудовувати образ письменника та розпізнавати світоглядні цінності його особистості, що позитивно вплинуло і на їх ставлення до власного життя та підготовки;
- практично переконалися, що світогляд та образ митця поєднують стилю характеристику його життя та твір письменника з роздумами про долю людини;
- зрозуміли важливість поєднання світоглядного та живописного портретів письменника для посилення сприйняття його особистості учнями;
- зрозуміли, що образ митця має бути у гармонійному зв'язку з метою уроку, формою його проведення і програмовим твором.

Ефективність формування у студентів-філологів навичок відтворення світогляду письменника та його образу засвідчили результати контрольних зрізів:

- 40 % студентів експериментальних груп показали високий результат, 51 % – достатній і 9 % ці зв'язки розкрили недостатньо. У контрольних групах, де подібної підготовки не проводилось, високий результат не показав ніхто, 41 % студентів виявили достатній рівень, 59 % не змогли розкрити світоглядну складову життєпису письменника.

6. Висновки

Таким чином, у дослідженні розкрито питання формування необхідної для професійної діяльності учителя-філолога навички вибудовування світогляду та образу письменника:

1. визначено базові теоретичні поняття (портрет та його види, світогляд, цінності, аксіосфера людини), необхідні для ефективного розкриття особистості автора;
2. продемонстровано логічний шлях моделювання образу письменника:
 - робота з портретом;
 - опрацювання біографіки на виявлення цінностей епохи та світоглядних цінностей письменника;
 - порівняння результатів з самооцінкою письменником себе і свого життя;
 - визначення його домінуючої риси;
 - поєднання образу митця з метою уроку, формою його проведення і програмовим твором (вибудовування інтенціонального образу).

Література

1. Методика преподавания литературы в советской школе. Хрестоматия [Текст]. – М.: Просвещение, 1969. – 375 с.
2. Гладишев, В. В. Використання автобіографічних матеріалів у процесі вивчення життя і творчості письменника в курсі зарубіжної літератури (XI клас) [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / В. В. Гладишев. – К., 1995. – 23 с.

3. Бондаренко, Ю. Філософсько-історичні підходи до вивчення біографії письменника [Текст] / Ю. Бондаренко // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2009. – № 4. – С. 5–7.
4. Мірошниченко, Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах [Текст]: підручник / Л. Ф. Мірошниченко. – К.: Вища школа, 2007. – 415 с.
5. Островська, Г. О. Організація навчального процесу з формування готовності майбутніх учителів літератури до вивчення біографії письменника [Текст] / Г. О. Островська // Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology. – 2015. – Т. 3, № 43. – Р. 39–42.
6. Островська, Г. О. Активизация познавательной деятельности студентов при изучении биографии писателя [Текст] / Г. О. Островська // Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology. – 2013. – № 9. – Р. 102–105.
7. Островська, Г. О. Теоретичне обґрунтування системи підготовки майбутніх педагогів до вивчення у школі біографії письменника [Текст]: колективна монографія / Г. О. Островська; ред. М. И. Лапенко, И. Н. Авдеева // Теория и технология обучения филологическим дисциплинам в вузе и школе. – Белгород-Севастополь-Харьков: ООО «Щедрая усадьба плюс», 2013. – С. 281–302.
8. Ostrovska, G. O. Axiological component of teacher training (the teachers of literature in particular) [Text] / G. O. Ostrovska // Intercultural Communication: Pedagogical approach. – 2016. – Vol. 1, Issue 1. – P. 101–113. – Available at: <http://interculturalwsge.com/opublikowane-numery/8>
9. Философский энциклопедический словарь [Текст]. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 576 с.
10. Маслова, В. А. Homo lingualis в культуре [Текст] / В. А. Маслова. – М.: Гнозис, 2007. – 318 с.
11. Сохань, Л. В. Культура жизни личности: проблемы теории и методологии социально-психологического исследования [Текст] / Л. В. Сохань. – К.: Наукова думка, 1988. – 189 с.
12. Виноградов, В. В. О теории художественной речи [Текст] / В. В. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1971. – 239 с.
13. Вильчинская, Т. Ф. Образ автора художественного текста в парадигме современных лингвистических исследований [Текст] / Т. Ф. Вильчинская // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2013. – Т. 26, № 1. – С. 190–194.
14. Островська, Г. О. Аксіосфера уроку літератури [Текст] / Г. О. Островська // Науковий огляд. – 2014. – № 5 (6). – С. 109–116.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Мірошниченко Л. Ф.
Дата надходження рукопису 08.05.2017*

Островська Галина Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри, кафедра теорії та методики навчання, Івано-Франківський інститут післядипломної педагогічної освіти, пл. Міцкевича, 3, Івано-Франківськ, Україна, 76018
E-mail: g20081967@gmail.com